

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10919783>

ZIRHLI TEXNIKALARNI YARATILISH TARIXI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Kuzibayev O.

O‘R Qurolli Kuchlar Akademiyasi,
katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zirhli texnikalarni yaratilish tarixi va rivojlanish istiqbollari, ularning o‘ziga xususiyatlari, modernizatsiya qilish bo‘yicha ma‘lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: zirh, texnika, qurol, modernizatsiya, tarix, islohot, rivojlanish, harakat, ixcham.

Аннотация. В данной статье представлена информация об истории создания и перспективах развития бронетехники, ее особенностях, модернизации.

Ключевые слова: броня, техника, оружие, модернизация, история, реформа, развитие, движение, компактность.

Annotation. This article provides information about the history of the creation and prospects for the development of armored vehicles, its features, and modernization.

Keywords: armor, equipment, weapons, modernization, history, reform, development, movement, compactness.

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tarkibida chuqur islohotlar jarayoni kechayotgan ayni bir paytda Qurolli Kuchlarga bo‘lgan talab o‘zgardi, ya’ni armiya harakatchan, ixcham va har qanday vazifani tezkorlik bilan bajara olishi kerak. Buning uchun armiya safidagi harbiy xizmatchilar o‘z sohasining ustasi, harbiy texnikalarni puxta egallagan, yuksak aql-zakovatli mutaxassislardan iborat bo‘lishi kerak.

Bunday yuqori intellektual salohiyatli mutaxassislarni tayyorlash o‘rta va oliy harbiy ta’lim muassasalari oldida turgan asosiy vazifadir.

Zamonaviy zirhli texnika – qo‘shinlar harakatchanligining moddiy negizi bo‘lib, ularning tezkor va taktik harakatlarini ta‘minlashning asosiy vositalaridan biridir. Boshqacha qilib aytganda, zirhli texnikalarsiz biror bir harbiy bo‘linma o‘ziga yuklatilgan jangovar vazifalarni o‘z vaqtida bajara olmaydi.

XVIII asrga kelib fan va texnikaning rivojlanishi o‘q otar qurollarning ham takomillashuviga olib keldi. Tez va uzoqqa otadigan miltiqlar hamda pulemyotlar yaratildi. Bu esa o‘z navbatida urush olib borish taktikasini ham o‘zgartirib yubordi. Bu vaqtga kelib urushlar ko‘proq “pozitsiyali” tusga kirdi, ya‘ni qarama-qarshi tomonlar ko‘proq okoplarda joylashib olgan holda jang qilishga majbur bo‘lib qoldi. Buning oqibatida urushlar juda uzoq muddatga cho‘zilib ketdi. Bu holat shaxsiy tarkibni yaxshi himoya qila oladigan yangi rusumdagi texnika yaratilishiga turtki bo‘ldi.

Barchaga ma‘lumki, bu davrda ichki yonuv dvigatellari ixtiro etilib, ilk mashinalar yaratilgan edi. Insoniyat har doim fan-texnika yangiliklarini dastavval harbiy maqsadlarda qo‘llashga harakat qiladi. Mashinalar bilan ham shunday bo‘ldi, ya‘ni ular harbiy maqsadlarda foydalanishga moslashtirila boshlandi. Bundan kelib chiqadiki mashinalar harbiy maqsadda ishlatilishi uchun zirh (o‘q o‘tmaydigan qoplama) bilan jihozlanishi kerak bo‘ladi, shu tariqa ilk zirhli mashinalar yaratildi.

Rivojlangan mamlakatlarda yangi turdagi texnikani yaratish ustida ishlar olib borildi. 1897-yil Rossiyada ixtirochi Dviniskiy zirhli avtomobilga tezotar kichik kalibrli qurolni o‘rnatishni isbotlab berdi, lekin o‘sha paytdagi Artilleriya Qo‘mitasi komissiyasi tomonidan bu ish ijobiy hal etilmadi.

Birinchi Rossiya zirhli avtomobilni 1904-yil Sibir kazak korpus armiyasini podyassovuli M.A.Nakashidze tomonidan ixtiro qilingan bo‘lib, unga 37 ot kuchiga ega bo‘lgan to‘rt silindrlid dvigatel, tezligi 50 km/soatda quruq, tekis yo‘lda harakatlana olgan.

Birinchi jahon urushi yillari birinchi rus zirhlangan avtomobili Russko-Baltiyskiy zavodida polkovnik A.Dobrojanskiy rahbarligida “M” rusumli 2 tonnalik yuk mashinasida yaratiladi. Mashina “Russo-Balt” “M” nomi bilan Ijorskiy zavodida ishlab chiqariladi. Mashinani hamma tomoni xromonikel po‘lati bilan qoplanib, jangovar bo‘linmasini tepa qismida aylanmaydigan minora o‘rnatilgan. Vertikal va gorizontal burilish 15–20° ga teng. To‘rt silindrlid 40 ot kuchiga ega benzinda ishlaydigan dvigatel o‘rnatilgan, ekipaji – 5 kishi, og‘irligi 4 tonna, zirhlangan himoyasi–200 qadamdan otilgan o‘tkir uchli o‘q teshib o‘tmagan.

Urush harakatlari davomida qo‘llanilgan bunday zirhli mashinalar yaxshi natija ko‘rsatganligi bilan ularning qator kamchiliklari ham ko‘rina boshladi. Bu ayniqsa mashinalarning yomon yo‘l sharoitlarida yura olmasligi, qurollarining zaifligi bilan bog‘liq. Bu holat umuman boshqa turdagi zirhli mashina yaratilishini taqozo etdi. Bu

mashina yaxshi qurollangan, turli yo‘l va ob havo sharoitlarida ham yaxshi harakatlana oladigan bo‘lishi kerak edi.

Tanklarning ilk marta jangda qatnashishi 1-jahon urushi paytida, **1916-yilning 15-sentabrida** Angliya – Germaniya frontida amalga oshirildi. Shuning uchun ham bu sana tank qo‘shinlarining tug‘ilgan kuni deb e‘tirof etiladi.

Tanklar – dushman tanklari va boshqa zirhli texnikalari bilan jang qilish, dushman piyodasi va jangovar moslamalarini yo‘q qilish, himoya vositalarini (dot, dzot) yakson qilishga mo‘ljallangan.

Ular zirhli qurol-aslahalarning asosiy mashinalari bo‘lib, Quruqlikdagi qo‘shinlarning zarbdor kuchi hisoblanadi.

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida asosiy tanklar T-55, T-62, T-72 hisoblanadi.

1980-yilda qurolli kuchlar tarkibiga takomillashtirilgan BMP-2 qabul qilindi. Unda asosan qurollariga o‘zgartirish kiritilgan bo‘lib, 30 mm kalibrli 2A-42 rusumli avtomatik to‘pi o‘rnatildi. Bu to‘p o‘rnatilishi bilan mashina dushmanning past uchuvchi nishonlari bilan ham jang olib borish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Piyodalar jangovar mashinasi (BMP) – motoo‘qchi qo‘shinlarning zirhli mashinasidir, shaxsiy tarkibni tashish va jang maydonida olib yurishga mo‘ljallangan.

Desant BMP ichida yoki jangovar tartibda jang olib borishi mumkin. Hisob esa o‘t ochib ko‘mak beradi. Bugungi kunda Qurolli Kuchlarimiz tarkibida BMP-2 mashinalari mavjud. BMP-2 jangovar mashinalarning takomillashgan modeli hisoblanadi va BMP-1 dan quroli bilan farq qiladi. BMP-2 da 30 mm kalibrli avtomatik to‘p o‘rnatilgan bo‘lib, u dushmanning yengil zirhli texnikalarini yo‘q qilish uchun mo‘ljallangan.

O‘tgan asrning 90-yillarida Rossiyada piyodalar jangovar mashinasining yana bir turi BMP-3 yaratildi.

Bu mashina oldingi jangovar mashinalardan kuchli qurollari bilan ajralib turadi. Unda juftlangan 100 va 30 mm kalibrli to‘plar, uch dona 7,62 mm kalibrli PKT pulemyotlari o‘rnatilgan.

1944–45-yillari hujumdagi janglarda orttirilgan malakalar shuni ko‘rsatdiki, zirhli texnikali bo‘linmalarga piyodalar yordamisiz jangovar vazifalarni hal qilish qiyin bo‘lib qoldi.

Shu sababli 1947-yilda Gorkiy avtomobil zavodida bosh loyihachi Rubsov V.K boshchiligida, GAZ-63 yuk avtomobili asosida zirhli transportyori ixtiro qilindi. Zirhli transportyorning vazifasi sakkizta piyoda askarlarni olib yurish bo‘lgan. Mashinaning ustki qismi ochiq bo‘lib, shaxsiy qurollardan bemalol o‘t ochish mumkin edi. Zirhli himoyasi 6–8 mm qalinlikda bo‘lgan. Zirhli transportyorning oldingi qismida quvvati 78 ot kuchiga teng, olti silindrli GAZ-40 dvigateli o‘rnatilgan. Suvdan kechib o‘tadigan

rusumiga GAZ-63 dvigateli va 4500 kgk tortish kuchiga ega chig'iriy (lebedka) o'rnatilgan.

1980-yilga kelib BTR-70 ni takomillashtirish maqsadida GAZ zavodi konstruktorlar byurosining bosh konstruktori A.Masyagin rahbarligida yangi zamonaviy mashina yaratildi. Bu mashina "Arzamas" mashina ishlab chiqarish zavodida ishlab chiqarila boshlandi va 1986-yilda qurolli kuchlar safiga qabul qilindi.

BTR-80 ga quvvati 260 ot kuchiga teng bo'lgan K-7403 dizel dvigateli o'rnatildi, yurish qismida KI-80 yoki KI-126 o'qqa bardoshli shinalar qo'llandi. Tutun parda hosil qiladigan 902V tizimi o'rnatildi.

1994-yildan boshlab Rossiya qurolli kuchlari BTR-82A (GAZ-59029) rusumli takomillashgan texnikani qabul qildi. Uning BTR-80 zirhli transportyoridan asosiy farqi kuchaytirilgan qurolidir. Unda 14,5 mm kalibrli KPVT pulemyoti o'rniga 30 mm kalibrli 2A42 rusumli avtomatik to'p hamda stabilizator o'rnatildi.

Shu maqsadda barcha zirhli texnikalar yaratilish tarixi va rivojlanish istiqbollari O'zbekiston Qurolli Kuchlari kuch tuzilmalarida jangovar vazifalarni bajarishda muhim ahamiyatga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Zirhli texnikalarni jangovar vazifalarni bajarishda jalb yetishdan oldin, mazkur texnikalarning imkoniyati darajasini o'zlashtirish, texnik xizmat ko'rsatish tadbirlarini sifatli bajarish shart.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. Kamolov O.Ya. BTR-80 umumiy tuzilishi. /O'quv qo'llanma. –T.:TOUQBY, 2007. 176 b.
2. Aynakulov B.S., Rejabboyev Z.A. Zirhli transportyor BTR–80. Texnik tavsifnomasi va foydalanish yo'riqnomasi. 1qism./O'quv qo'llanma. –T.:TOUQBY, 2011. 240 b.
3. Rapikov K.K., Baybuvayev O.A. Zirhli transportyor BTR–80. Texnik tavsifnomasi va foydalanish yo'riqnomasi. 2 qism. /O'quv qo'llanma. – T.:TOUQBY, 2010. 207 b.
4. Xamrokulov M.E, Kamolov O.Ya. Zirhli tank qurollari./O'quv qo'llanma.–T.: O'R MV, 2015. 386 b.